

OGÓLNE WARUNKI ZAWIERANIA UMÓW UBEZPIECZENIOWYCH

Ryszard Jurkowski

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. Artykuł przedstawia zasady kształtowania umów ubezpieczeniowych, jako podstawowego narzędzia ochrony przed skutkami wypadków losowych. Przedstawiono pojęcie ubezpieczenia i jego konstrukcję. Odniesiono się do przypadków obowiązkowego objęcia ubezpieczeniem działalności osobistej, zawodowej i gospodarczej. Przedstawiono formy, zakres i dokumentacje umowy ubezpieczeniowej. Wykazano, iż treść umowy ubezpieczeniowej kształtowana jest przede wszystkim w ogólnych warunkach ubezpieczenia. Analizie podano treści umów ubezpieczeniowych, ze szczególnym uwzględnieniem klauzul niedozwolonych. W tym zakresie wykorzystano akty prawne Unii Europejskiej, polskie akty prawne oraz orzecznictwo europejskie i krajowe. W artykule pominięto kwestie niedozwolonych praktyk rynkowych i innych form ograniczania konkurencji oraz ograniczania praw konsumenckich.

Słowa kluczowe: ubezpieczenie, umowa ubezpieczeniowa, ogólne warunki ubezpieczenia, niedozwolone postanowienia umowne

WPROWADZENIE

Ubezpieczenie jest sposobem ochrony przed skutkami wypadków losowych rozumianych, jako zdarzenia przyszłe i niepewne, spowodowane działaniem człowieka lub przyrody. Jego istota polega na zaspakajaniu materialnych potrzeb wywołanych przypadkami losowymi [Zieliński 1994] (zdarzeniami losowymi, ryzykami losowymi) z funduszu gromadzonego ze składek. Jest systemem urządzeń zapewniających usuwanie lub łagodzenie skutków ryzyk losowych za pomocą środków pochodzących ze składek.

Elementami ubezpieczenia są [Muszalski 1987]:

- 1) składka,
- 2) fundusz,
- 3) określone ryzyko losowe,

Adres do korespondencji – Corresponding author: dr Ryszard Jurkowski, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu, 02-787 Warszawa, ul. Nowoursynowska 166, e-mail: ryszard_jurkowski@sggw.pl

- 4) szkoda,
- 5) pokrycie szkody = odszkodowanie.

Ubezpieczenia można dzielić na szereg sposobów, przy czym podstawowym podziałem jest podział na ubezpieczenia gospodarcze i ubezpieczenia społeczne. Ubezpieczenia mogą powstawać z mocy prawa lub powstawać z mocy umowy stron, mogą być nastawione na zysk lub na realizację celów społecznych. Ubezpieczenie społeczne jest rodzajem przymusowego, wzajemnego ubezpieczenia osobowego [Muszalski 1987], przeciwstawianego ubezpieczeniu gospodarczemu ze względu na cel społeczny i odrębność organizacyjną, które ma zapewnić ubezpieczonemu i członkom jego rodziny świadczenia w razie utraty przez ubezpieczonego zdolności do zarobkowania.

Celem ubezpieczeń gospodarczych jest ochrona interesów jednostki, w oparciu o regulację norm prywatnoprawnych i na podstawie indywidualnych umów. Wśród ubezpieczeń gospodarczych wyróżnia się ubezpieczenia majątkowe dotyczące mienia albo odpowiedzialności cywilnej a polegające na wypłacie odszkodowania za szkodę powstałą w mieniu oraz ubezpieczenia osobowe polegające na wypłacie odszkodowania (jednorazowego lub okresowego) za szkodę powstałą wskutek zdarzenia w życiu ubezpieczonego.

Ubezpieczenia gospodarcze mogą mieć charakter dobrowolny lub obowiązkowy, przy czym niezależnie od tego, czy są one dobrowolne, czy też obowiązek ich zawarcia wynika z ustawy, mają charakter umowny. [Gadomska 2006]

UMOWA UBEZPIECZENIOWA

Zgodnie z art. 805 Kodeksu cywilnego [Dz. U. nr 16 poz. 93, z późn. zm.], przez umowę ubezpieczenia zakład ubezpieczeń zobowiązuje się spełnić określone świadczenie w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku, a ubezpieczający zobowiązuje się zapłacić składkę. W szczególności świadczenie zakładu ubezpieczeń może polegać na zapłacie określonego odszkodowania lub umówionej sumy pieniężnej. Umowa ubezpieczeniowa należy do umów dwustronnie zobowiązujących i odpłatnych [Radwański 1986], nie jest jednak umową wzajemną [Czachórski 2002], gdyż w jej ramach nie zachodzi ekwiwalentność świadczeń [Kosmus B., Kuczyński 2000]. Umowa ubezpieczeniowa stanowi, zgodnie z art. 12 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej [Dz. U. nr 124 poz. 1151, z późn. zm.], podstawę do udzielenia ochrony ubezpieczeniowej przez zakład ubezpieczeń.

Umowa ubezpieczeniowa zawierana jest poprzez przystąpienie (adhezję) [Czachórski 2002], wskutek złożonej przez ubezpieczającego oferty i jej przyjęcia przez zakład ubezpieczeniowy. Dla skuteczności zawarcia takiej umowy nie jest wymagana żadna forma kwalifikowana. Dowodem zawarcia umowy powinna być wydana przez zakład ubezpieczeń polisa, legitymacja ubezpieczeniowa, tymczasowe zaświadczenie albo inny dokument ubezpieczenia [wyrok I ACr 62/96]. Jednak brak dokumentu potwierdzającego zawarcie umowy nie przesadza o niezawarciu umowy. Przepisy prawa nie zastrzegają dla umowy ubezpieczeniowej lub polisy formy pisemnej pod rygorem nieważności. Tym samym do tego oświadczeń woli stron tej umowy mają zastosowanie przepisy ogólne prawa cywilnego, w tym art. 60 Kodeksu cywilnego, według których wola osoby dokonującej czynności prawnej może być wyrażona przez każde zachowanie się tej osoby,

które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny, w tym w postaci elektronicznej (oświadczenie woli) [wyrok, I CK 744/04]. Pamiętać należy, że skutki prawne wywołuje wola realnie powzięta i dostatecznie wyrażona [wyrok IV CK 411/05]. Oświadczenie woli zostaje złożone z chwilą, gdy doszło do drugiej strony w taki sposób, że mogła się zapoznać z jego treścią. W razie stosowania postaci elektronicznych, oświadczenie woli jest złożone z chwili wprowadzenia go do systemu elektronicznego tak, że jest dostępne drugiej stronie, a w przypadku on line – w momencie przyjęcia oświadczenia przez serwer odbiorcy i zarejestrowania na nim odpowiednich danych [postawienie V CZ 127/03]. Teś oświadczenia woli należy tłumaczyć mając na względzie okoliczności jego złożenia, zamiar składającego i cel umowy, a także zasady współżycia społecznego i ustalone zwyczaje. To oznacza obowiązek badania w pierwszej kolejności subiektywnego znaczenia, przypisywanego przez stronę oświadczeniu woli, a następnie – w razie rozbieżności subiektywnych znaczeń oświadczeń woli stron – aspekty obiektywne, takie jak rozumienie i możliwość rozumienia sensu [wyrok V CK 655/04].

Stroną umowy ubezpieczenia może być właściciel rzeczy (mienia), ale także umowę ubezpieczenia może zawrzeć osoba niebędąca właścicielem rzeczy, chyba iż możliwość taką wyłączają przepisy szczególne, w tym ogólne warunki umów [wyrok II CK 399/02]. Z umowy ubezpieczenia wynika tylko to, że w razie zajścia określonego w niej zdarzenia, które spowoduje szkodę w ubezpieczonym mieniu, zakład ubezpieczeń zobowiązany jest pokryć koszty odtworzenia tego mienia. Za to właśnie ubezpieczony płaci składkę, a zakład ubezpieczeń kalkuluje jej wysokość z uwzględnieniem tak przewidywanej wysokości odszkodowania, które będzie musiał zapłacić.

Ustawodawca wprowadza bezskuteczność wstecznych umów ubezpieczeniowych (retrospektywnych), tj. takich, gdy w chwili zawarcia umowy przewidziany w niej wypadek już zaszedł albo jeżeli odpadła już możliwość jego zajścia, chyba że ubezpieczenie obejmuje okres poprzedzający zawarcie umowy. Jednak objęcie ubezpieczeniem okresu poprzedzającego zawarcie umowy jest bezskuteczne, jeżeli w chwili zawarcia umowy którakolwiek ze stron wiedziała lub przy zachowaniu należytej staranności mogła się dowiedzieć, że wypadek zaszedł lub że odpadła możliwość jego zajścia w tym okresie. Ostatniego wyłączenia nie stosuje się, jeżeli umowa albo ogólne warunki ubezpieczenia przewidują odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń za wypadki zaszłe przed zawarciem umowy. Konsekwentnie ubezpieczający jest zwolniony wówczas z obowiązku zapłaty składki za okres poprzedzający zawarcie umowy [Fuchs 2005a]. Ustalenie, że ochrona ubezpieczeniowa, jest bezskuteczna w części obejmującej okres sprzed zawarcia umowy, nie oznacza, że w pozostałym zakresie umowa ubezpieczenia staje się bezskuteczna [Fuchs 2005b].

W praktyce umowa ubezpieczeniowa formułowana jest w dwóch dokumentach, jeden stanowi polisa, a drugi stanowią ogóle warunki ubezpieczenia OWU), których treść powinna zostać doręczona ubezpieczającemu przed zawarciem umowy. OWU, a które po doręczeniu ich ubezpieczającemu, stają się integralną częścią umowy. OWU są tzw. wzorcem kwalifikowanym i wiążą strony dlatego, że stały się składnikiem umowy ubezpieczeniowej przez odwołanie się do nich [wyrok V CKN 247/00]. Nie mają one natomiast charakteru normatywnego, nie są źródłem prawa materialnego. Wiążą tylko strony umowy ubezpieczenia i to tylko o tyle, o ile ich warunki zostały przez strony do umowy ubezpieczenia włączone [wyrok I CKN 974/00].

Zarówno treść dokumentu ubezpieczenia jak i treść OWU należy, zgodnie z regulacjami zawartymi w art. 65 § 2 Kodeksu cywilnego, tłumaczyć ustalając raczej, jaki był zgodny zamiar i cel umowy, aniżeli opierać się na jej dosłownym brzmieniu [wyrok V CK 412/02]. Treść OWU na istotne znaczenie dla warunków ubezpieczenia, stąd ustawodawca nakazuje ubezpieczycielowi ich formułowanie jednoznacznie i w sposób zrozumiały. Postanowienia sformułowane niejednoznacznie interpretuje się na korzyść ubezpieczającego, ubezpieczonego, uposażonego lub uprawnionego z umowy ubezpieczenia [wyrok V CK 35/03]. Sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, byłoby obciążanie ubezpieczającego konsekwencjami nieściślej redakcji tych postanowień [wyrok IV CKN 1858/00]. Postanowienia sprzeczne z przepisami Kodeksu cywilnego dotyczącymi umowy ubezpieczenia są nieważne [wyrok I ACa 1199/03]. Ujemne skutki wadliwie opracowanych OWU, polegające na możliwości dowolnej ich interpretacji, powinny obciążać ubezpieczyciela, jako profesjonalistę i autora tych warunków [wyrok I ACr 37/96]. Ubezpieczyciel jest zobowiązany do stworzenia takich warunków, aby przystępujący do ubezpieczenia (adherent) mógł zapoznać się z treścią OWU przed zawarciem umowy [Zoll 1998].

Zawieranie umów w ramach ubezpieczenia obowiązkowego regulowane jest w ustawie z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych [Dz. U. nr 124., poz. 1152]. W myśl tej ustawy ubezpieczeniem obowiązkowym jest ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej podmiotu lub ubezpieczenie mienia, jeżeli ustawa lub ratyfikowana przez Rzeczpospolitą Polską umowa międzynarodowa nakłada obowiązek zawarcia umowy ubezpieczenia. Ustawa ma zastosowanie również w przypadkach, gdy ryzyko objęte obowiązkowym ubezpieczeniem odpowiedzialności cywilnej jest umiejscowione w państwie członkowskim Unii Europejskiej. Do ubezpieczeń obowiązkowych ustawodawca zalicza:

- 1) ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów,
- 2) ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej rolników z tytułu posiadania gospodarstwa rolnego,
- 3) ubezpieczenie budynków wchodzących w skład gospodarstwa rolnego od ognia i innych zdarzeń losowych,
- 4) ubezpieczenia wynikające z przepisów odrębnych ustaw lub umów międzynarodowych ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską, nakładających na określone podmioty obowiązek zawarcia umowy ubezpieczenia, tu przykładem mogą być obowiązkowe ubezpieczenia skutków działalności zawodowej lub działalności gospodarczej m.in. lekarzy, notariuszy, architektów, doradców podatkowych.

Ustawodawca pozostawia ubezpieczającemu swobodę wyboru zakładu ubezpieczeniowego, spośród tych, które posiadają stosowane zezwolenie i prowadzą działalność ubezpieczeniową w tym zakresie.

Istotą umów ubezpieczenia obowiązkowego jest określenie górnej granicy odpowiedzialności ubezpieczyciela, poprzez wskazanie sumy gwarancyjnej lub sumy ubezpieczenia. Jednak suma gwarancyjna ubezpieczenia nie może być niższa od sumy minimalnej.

Przedmiotem umowy ubezpieczenia obowiązkowego jest odpowiedzialność cywilna podmiotu objętego obowiązkiem ubezpieczenia za szkody wyrządzone czynem niedo-

zwolonym oraz wynikłe z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, o ile nie sprzeciwia się to ustawie lub właściwości (naturze) danego rodzaju stosunków. Umowa konstytuująca ubezpieczenie komunikacyjne oraz rolnicze, a także ubezpieczenie zawodowe, obejmuje również szkody wyrządzone umyślnie lub w wyniku rażącego niedbalstwa ubezpieczającego lub osób, za które ponosi on odpowiedzialność. W przypadku ubezpieczeń zawodowych ubezpieczycielowi przysługuje regres zwrotu wypłaconego odszkodowania, jeżeli szkoda została wyrządzona przez ubezpieczonego w wyniku rażącego niedbalstwa, w stanie po użyciu alkoholu lub środków o podobnym działaniu. Wystąpienie z roszczeniem regresowym powinno natomiast mieć miejsce tylko wtedy, gdy ubezpieczony działał na tyle niestaranne, że granoczyło to z umyślnym działaniem, wykonywaniem czynności ze świadomością, że może być wykonana bez uwzględnienia istotnych w danej sprawie faktów i norm [Łatka 2006]. Jednak nie każde zaniedbanie obowiązków powinno być kwalifikowane, jako rażące niedbalstwo [Nowakowski 2006].

Odpowiedzialność ubezpieczyciela trwa przez okres wskazany w umowie, w praktyce zawierania umów – przez okres jednego roku, a realizowana jest na podstawie uznania roszczenia, ugody lub orzeczenia sądu. Wypłata odszkodowania powinna nastąpić w terminie 30 dni od dnia powiadomienia przez uprawnionego. Do obliczania terminów stosuje się ogólne zasady określone w Kodeksie cywilnym. Zgodnie z tymi zasadami termin oznaczony w dniach, jak ma to miejsce w pomawianych przypadkach, kończy się z upływem ostatniego dnia, przy czym rozpoczyna się w dniu następującym po dniu, w którym nastąpiło zdarzenie. Uchybienie terminowi uprawnia do dochodzenia odsetek, przy czym istnieją podstawy do tego, aby należność za każdy dzień opóźnienia traktować, jako oddzielne świadczenie (uboczne), będące przedmiotem odrębnego roszczenia [Pyrzyńska 2006]. W przypadku, gdy koniec terminu przypada na dzień ustawowo wolny od pracy, termin upływa w dniu następnym. Dni dodatkowo wolne od pracy, inne niż niedziele oraz dni świąteczne wskazane w ustawie z dnia 18 stycznia 1951 r. o dniach wolnych od pracy [Dz. U. Nr 4 poz. 28, z późn. zm.], w tym m.in. wolne soboty i inne dni wolne wynikające z pięciodniowego tygodnia pracy lub z innych przepisów regulujących czas pracy pracowników nie są dniami uznawanymi za ustawowo wolne od pracy [m.in. uchwała III CZP 8/03, postanowienie I PKN 502/01, postanowienie I PZ 85/01, postanowienie I CZ 116/01]. Uczestnik zdarzenia objętego ubezpieczeniem jest obowiązany podjąć kroki zmierzające do zapewniania bezpieczeństwa, zabezpieczenia mienia, zapobieżenia zwiększeniu szkody, powiadomienia Policji, a także do ujawniania Ion formacji i powiadomienia ubezpieczyciela. Obowiązek powiadomienia policji, jest niezależny od obowiązku jej wezwania, wynikającego z przepisów innych ustaw, np. z art. 44 ustawy z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo ruchu drogowego [Tj. Dz. U. z 2005 r. nr 108, poz. 908, z późn. zm.]. Zdaniem M. Capik, powiadomienie, o którym mowa, to jednostronna czynność prawna polegająca na złożeniu oświadczenia woli, przy czym ustawodawca nie zastrzega formy prawnej tego oświadczenia [Capik, Capik 2004]. Jednakże w ustawie o obowiązkowych ubezpieczeniach ustawodawca wymaga, aby zawiadomienia i oświadczenia stron umowy były składane w formie pisemnej, za potwierdzeniem odbioru. Ustawodawca nie zastrzegł rygору nieważności dla tej formy, stad można przyjąć, że zawiadomienia i oświadczenia powinny być składane pisemnie dla celów dowodowych. Oznacza to, zgodnie z art. 74 Kodeksu cywilnego, że w razie sporu nie będzie można dowodzić faktu dokonania czynności dowodem ze świadków lub dowodem z przesłuchania stron,

chyba że obie strony wyrażą na to zgodę, jeżeli żąda tego konsument w sporze z przedsiębiorcą albo jeżeli fakt dokonania czynności prawnej będzie uprawdopodobniony za pomocą pisma. Przykładem może tu być niepoświadczona kserokopia, będąca środkiem uprawdopodobnienia za pomocą pisma, pozwalającym na przeprowadzenie dowodu ze świadków czy z zeznania stron [Bieliński 2000].

Zastrzeżeń tych nie stosuje się w stosunkach pomiędzy przedsiębiorcami, a za takich należy uznawać ubezpieczyciela – z jednej strony, i ubezpieczającego prowadzącego działalność zawodową, gospodarczą lub rolniczą – z drugiej strony [Zgodnie z art. 2 ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (tj. Dz. U. z 2007 r., nr 155, poz. 1095, z późn. zm.), działalnością gospodarczą jest zarobkowa działalność wytwórcza, budowlana, handlowa, usługowa oraz poszukiwanie, rozpoznawanie i wydobywanie kopalin ze złóż, a także działalność zawodowa, wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły]. Sens oświadczeń woli składanych w formie pisemnej ustala przede wszystkim na podstawie tekstu. Nie stanowi on jednak wyłącznej podstawy wykładni ujętych w nim oświadczeń woli, gdyż dopuszczalny jest dowód ze świadków i z przesłuchania stron, jeżeli jest to przydatne do wykładni niejasnych oświadczeń woli zawartych w dokumencie. W takim przypadku dowody osobowe nie są bowiem skierowane przeciw osnowie dokumentu a służą procesowi wykładni zawartych w nim oświadczeń woli, zwłaszcza przez ujawnienie okoliczności towarzyszących ich złożeniu [wyrok V CKN 1603/00]. Niedopełnienie obowiązków uprawnia ubezpieczyciela do dochodzenia zwrotu części wypłaconego odszkodowania.

NIEDOZWOLONE KLAUZULE UMOWNE

Praktyka masowego zawierania umów ubezpieczeniowych może prowadzić do wykorzystywania ich postanowień przez zakłady ubezpieczeniowe z pokrzywdzeniem interesów drugiej strony. Stąd, w szczególności w przypadku umów z konsumentami – nieprofesjonalistami – przyjęto w prawodawstwie międzynarodowym pewne mechanizmy ochronne. Należą do nich przede wszystkim postanowienia określające niedozwolone praktyki w umowach z konsumentami.

Jednym z tych aktów prawnych jest dyrektywa Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich [Dz. U. UE. L. 93.95.29] Zgodnie z dyrektywą za nieuczciwe mogą być uznane te warunki umowy, które nie były negocjowane indywidualnie, a które stoją w sprzeczności z wymogami dobrej wiary, powodują znaczącą nierównowagę wynikających z umowy, praw i obowiązków stron ze szkodą dla konsumenta. Za nie negocjowane indywidualnie zostają uznane takie warunki umowy, które zostały sporządzone wcześniej i konsument nie miał w związku z tym wpływu na ich treść, zwłaszcza jeśli zostały przedstawione konsumentowi w formie uprzednio sformułowanej umowy standardowej. Zarzut nieuczciwych warunków umowy można także postawić, gdy tylko niektóre warunki umowy były negocjowane, ale ogólna ocena umowy wskazuje na to, że została ona sporządzona w formie uprzednio sformułowanej umowy standardowej. Na tle postanowień tej dyrektywy wypowiedział się Trybunał Sprawiedliwości wskazując [wyrok C-478/99], że każde państwo członkowskie obowiązane jest do przyjęcia, w ramach swego krajowego

systemu prawnego, wszystkich aktów koniecznych do zapewnienia, iż dyrektywa ta jest w pełni skuteczna, zgodnie z celami, do których dąży. Wskazał także istotność, aby sytuacja prawna wynikająca z krajowych środków wdrażających, była wystarczająco konkretna i jasna, oraz aby jednostki były w pełni poinformowane co do swych praw, tak że, gdzie jest to stosowne, mogły się one na nie powoływać przed sądami krajowymi. Nieuczciwy charakter warunków umowy jest określany z uwzględnieniem rodzaju towarów lub usług, których umowa dotyczy i z odniesieniem, w czasie wykonania umowy, do wszelkich okoliczności związanych z wykonaniem umowy oraz do innych warunków tej umowy lub innej umowy, od której ta jest zależna. Z dyrektywy wynika także obowiązek zachowywania w umowach prostego i zrozumiałego języka, w szczególności, gdy umowa sporządzana jest na piśmie. Wszelkie wątpliwości, co do treści warunku należy interpretować na korzyść konsumenta.

Ochronę konsumenta i przedsiębiorcę przewiduje, przy umowach zawieranych w wyniku reklamy przewiduje dyrektywa Rady 84/450/EWG z dnia 10 września 1984 r. dotycząca reklamy wprowadzającej w błąd i reklamy porównawczej [Dz. U. UE. L. 84.250.17, z późn. zm.], której celem jest ochrona przedsiębiorców przed reklamą wprowadzającą w błąd i jej negatywnymi skutkami oraz określenie warunków, w których reklama porównawcza jest dozwolona. Reklama wprowadzająca w błąd, oznacza każdą reklamę, która w jakikolwiek sposób, w tym przez swoją formę, wprowadza lub może wprowadzić w błąd osoby, do których jest skierowana lub dociera, i która, z powodu swojej zwodniczej natury, może wpłynąć na ich postępowanie gospodarcze lub która, z tych powodów, szkodzi lub może szkodzić konkurentowi. Wprowadzający w błąd charakter mogą mieć na przykład wszelkiego rodzaju pojęcia wieloznaczne - gdy któreś z możliwych znaczeń jest fałszywe. Istnieje też możliwość wywołania mylnego wrażenia przy użyciu obiektywnie prawdziwych informacji, jak również poprzez przemilczenie pewnych faktów, istotnych z punktu widzenia prawdziwości (np. dotyczących ograniczeń w użytkowaniu towaru) [Mokrysz-Olszyńska 2000].

Zakaz szkodliwych praktyk jest również przedmiotem dyrektywa 98/27/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 maja 1998 r. w sprawie nakazów zaprzestania szkodliwych praktyk w celu ochrony interesów konsumentów [Dz. U. UE. L. 98.166.51, z późn. zm.]. Celem dyrektywy jest ochrona zbiorowych interesów konsumentów i zapewnienie sprawnego funkcjonowania rynku wewnętrznego. Dyrektywa nakazuje zapewnienie organów rozpatrujących powództwa dotyczące nieuczciwych praktyk.

Podobny cel przyświeca dyrektywie 2005/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 maja 2005 r. dotycząca nieuczciwych praktyk handlowych stosowanych przez przedsiębiorstwa wobec konsumentów na rynku wewnętrznym oraz zmieniająca dyrektywę Rady 84/450/EWG, dyrektywy 97/7/WE, 98/27/WE i 2002/65/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz rozporządzenie (WE) nr 2006/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady („Dyrektywa o nieuczciwych praktykach handlowych”) [Dz. U. UE. L. 05.149.22]. Dyrektywa zabrania nieuczciwych praktyk handlowych. Za nieuczciwe praktyki handlowe dyrektywa uznaje praktyki:

- 1) sprzeczne z wymogami staranności zawodowej,
- 2) w sposób istotny zniekształcające lub mogące w sposób istotny zniekształcić zachowanie gospodarcze względem produktu przeciętnego konsumenta, do którego docierają bądź do którego są skierowane, lub przeciętnego członka grupy konsu-

mentów, jeżeli praktyka handlowa skierowana jest do określonej grupy konsumentów,

- 3) wprowadzają w błąd, wskutek działania lub zaniechania, prowadzą do podjęcia decyzji, której konsument by nie podjął,
- 4) są agresywne, w tym są realizowane przez nękanie, przymus, przymus fizyczny, bezprawny nacisk, a prowadzą ograniczenia swobody, oraz prowadzą do podjęcia decyzji, której konsument by nie podjął.

W dyrektywnie nie wykluczono kontroli nieuczciwych praktyk przez instytucje, odrębne od sądów i organów administracyjnych, które formułują kodeksy należytego postępowania.

Ochrona konsumenta oraz zakaz stosowanie nieuczciwych klauzul w umowach znalazły swoje miejsce w Kodeksie cywilnym. W art. 385¹ przyjęto, że niedozwolonym postanowieniem w umowie jest postanowienie nieuzgodnione indywidualnie, jeżeli kształtuje prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając interesy konsumenta. „Rażąco naruszenie interesów konsumenta” oznacza nieusprawiedliwioną dysproporcję praw i obowiązków na jego niekorzyść w określonym stosunku obligacyjnym, natomiast „działanie wbrew dobrym obyczajom” w zakresie kształtowania treści stosunku zobowiązaniowego wyraża się w tworzeniu przez partnera konsumenta takich klauzul umownych, które godzą w równowagę kontraktową tego stosunku [wyrok I CK 832/04]. Ustawodawca nakazuje dokonywanie oceny zgodności postanowienia umowy z dobrymi obyczajami według stanu z chwili zawarcia umowy, z uwzględnieniem jej treści, okoliczności zawarcia, a także z uwzględnieniem umów pozostających w związku z umową obejmującą postanowienie będące przedmiotem oceny. Indywidualne uzgadnianie postanowień nie powinno ograniczać się do wyrażenia zgody na ich włączenie do kontraktu, ale powinno opierać się na jakiejś postaci negocjacji w odniesieniu do danej kwestii, z uwzględnieniem rozwiązań alternatywnych [Czachórski 2002].

Art. 385³ zawiera katalog niedozwolonych postanowień umownych. Część z tych wyliczeń dotyczy zawierania umowy i jej wykonywania. Np. uzależnianie umowy od przyrzeczenia lub zawarcia innej umowy (pkt. 6 i 7), uzależnianie świadczenia od okoliczności zależnych jedynie od kontrahenta konsumenta (pkt. 3 i 8), uprawnienia kontrahenta konsumenta do wyłącznie własnej wykładni umowy (pkt. 9 i 11). Sąd Najwyższy uznał, że klauzule ograniczające zakres ochrony ubezpieczeniowej powinny dotyczyć przede wszystkim sytuacji sprzecznych z porządkiem prawnym i niepoddających się subiektywnym ocenom. Nie ma przeszkód, by zakład ubezpieczeń zastrzegł, że nie odpowiada za szkody wywołane przez kierowcę w stanie nietrzeźwości lub podczas prowadzenia pojazdu bez wymaganych uprawnień, jednak pozostawienie ubezpieczycielowi całkowitej dowolności w kształtowaniu postanowień OWU skutkuje tym, że ochrona ubezpieczeniowa staje się iluzoryczna [Kucharski 2004].

Część wyliczeń dotyczy zmiany umowy oraz jej rozwiązania lub odstąpienia od umowy. Np. uprawnienia kontrahenta konsumenta do niewskazywania przyczyn (pkt. 10 i 15), niewspółmierne kary lub odstępné (pkt. 16 i 17). Znalazło to potwierdzenie w orzeczeniu sadowym, zgodnie z którym wprowadzenie do OWU zapisu, uznającego opóźnienie w zapłacie raty składki ubezpieczeniowej, jako zdarzenia powodującego „automatyczne”

ustanie ochrony ubezpieczeniowej, pozostaje w rażącej sprzeczności z przepisami regulującymi skutki opóźnienia spełnienia świadczenia pieniężnego [Orlicki 2000].

Część wyliczeń dotyczy nieuzasadnionego zróżnicowania odpowiedzialności stron. Np. wyłączenie lub ograniczenie odpowiedzialności względem konsumenta (pkt. 1 i 2), uzależnianie świadczeń od nadmiernie uciążliwych formalności (pkt. 21), wykonanie zobowiązanie konsumenta pomimo niewykonania lub nienaszytego wykonania zobowiązań kontrahenta (pkt. 22). Występująca w praktyce zakładów ubezpieczeń tendencja ustalania wysokiej sumy ubezpieczenia (a zatem i składki) w wysokości nieodpowiadającej wartości ubezpieczonej rzeczy nie jest argumentem do odstąpienia od ogólnej reguły nakazującej udowodnienie faktu osobie, która z faktu wywodzi skutki prawne, a wiąże się w istocie z naruszeniem ekwiwalentności świadczeń [postanowienie III CZP 49/05]. Zamieszczony w OWU sposób ustalenia wartości rzeczy nie mogą być uznany za niedozwolone postanowienie umowne, jeżeli w ten sposób ustala się wartość rzeczy zarówno przy zawieraniu umowy ubezpieczenia (dla określenia sumy ubezpieczeniowej), jak i przy ustaleniu wysokości odszkodowania [wyrok V CK 277/02]. Strona umowy ubezpieczenia nie ma prawa narzucania w umowie obowiązków osobie trzeciej, nie będącej stroną umowy. Taki zapis umowy jest nieważny o tyle, o ile obowiązki takie narzuca podmiotowi nie będącemu stroną umowy i uzależnia objęcie ochroną ubezpieczeniową oraz wypłatę odszkodowania od sposobu działania osoby trzeciej [wyrok I ACa 1383/01].

Za niedozwolone klauzule umową ustawodawca uznał także wyłączenie jurysdykcji sądów polskich lub poddanie sprawy pod rozstrzygnięcie sądu polubownego polskiego lub zagranicznego albo innego organu, a także narzucanie rozpoznania sprawy przez sąd, który wedle ustawy nie jest miejscowo właściwy (pkt. 23).

PODSUMOWANIE

Umowa ubezpieczeniowa stanowi konkretyzację ochrony przed skutkami wypadków losowych. Jako podstawa objęcia ochroną ubezpieczeniową stosowana jest w ubezpieczeniach gospodarczych, niezależnie od tego czy jej zawarcie stanowi wyraz woli stron czy jest skutkiem obowiązku ustawowego.

Umowa ubezpieczeniowa powstaje wskutek przystąpienia, w sytuacji, gdy zasadnicze warunki realizacji ochrony ubezpieczeniowej formułowane są w ogólnych warunkach ubezpieczenia, a dokument potwierdzający zawarcie umowy ogranicza się do identyfikacji stron umowy i jej przedmiotu.

Ogólne warunki ubezpieczenia, stanowią wraz z dokumentem potwierdzającym zawarcie umowy, jej treść i jako takie podlegają ocenie zgodności z ustawą, z zasadami współżycia społecznego oraz ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa. W przypadku, gdy stroną umowy jest konsument, treść umowy podlega także ocenie ze względu na niedozwolone klauzule umowne, zarówno w kontekście prawa krajowego jak i wspólnotowego.

Zakład ubezpieczeń, jako podmiot istotnie kształtujący treść umowy, jest obowiązany formułować ją językiem prostym, jednoznacznym i zrozumiałym, a także z poszanowaniem słuszych interesów drugiej strony.

PIŚMIENNICTWO

- Bieliński A., 2000. Wybrane aspekty procesowe środków służących do utrwalania pisma, *Radca Prawny* 2000/3/116 – t.1
- Capik M., Capik M., 2004. Co innego powiadomienie, co innego wezwanie, *Rzeczpospolita* 2004/1/19 – t.2
- Czachórski W., Brzozowski A., Safian M., Skowrońska-Bocian E. 2002. *Zobowiązania, Zarys wykładu*. LexisNexis Warszawa 2002, s.513.
- Dyrektywa 2005/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 maja 2005 r. dotycząca nieuczciwych praktyk handlowych stosowanych przez przedsiębiorstwa wobec konsumentów na rynku wewnętrznym oraz zmieniająca dyrektywę Rady 84/450/EWG, dyrektywy 97/7/WE, 98/27/WE i 2002/65/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz rozporządzenie (WE) nr 2006/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady („Dyrektywa o nieuczciwych praktykach handlowych”), *Dz. U. UE. L.* 05.149.22
- Dyrektywa 98/27/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 maja 1998 r. w sprawie nakazów zaprzestania szkodliwych praktyk w celu ochrony interesów konsumentów, *Dz. U. UE. L.* 98.166.51, z późn. zm.
- Dyrektywa Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich, *Dz. U. UE. L.* 93.95.29
- Dyrektywa Rady 84/450/EWG z dnia 10 września 1984 r. dotycząca reklamy wprowadzającej w błąd i reklamy porównawczej, *Dz. U. UE. L.* 84.250.17, z późn. zm.
- Fuchs D., 2005a: Znaczenie nowelizacji art. 822 k.c. dla ubezpieczeń zbiorowych, *Rejent* 2005/4/19 – t.2
- Fuchs D., 2005b: Znaczenie nowelizacji art. 822 k.c. dla ubezpieczeń zbiorowych, *Rejent* 2005/4/19 - t.4
- Gadomska A., 2006. Głosa do uchwały SN z dnia 5 sierpnia 2005 r., III CZP 40/2004, GSP-Prz. Orz. 2006/1/7.
- Kosmus B., Kuczyński G., 2000. Kilka mitów z zakresu teorii umów, *Gdańskie Studia Prawnicze* 2000/7/309
- Kucharski B., 2004. Głosa do wyroku SN z dnia 08.08.2004 r., V CK 169/02 OSP 2004/10/121
- Łatka K., 2006. Rażące niedbalstwo doradcy podatkowego - regres ubezpieczyciela, *Dor.Podat.* 2006/6/36 – t.1
- Mokrysz-Olszyńska A., 2000. Zakres ochrony przed „wprowadzeniem w błąd konsumenta” w prawie Wspólnoty Europejskiej, *KPP* 2000/2/401 - t.1
- Muszalski W., 1987. *Ubezpieczenia społeczne poradnik*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1987
- Nowakowski L., 2006. Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej z tytułu wykonywania zawodu adwokata - wybrane problemy, *Palestra* 2006/1-2/26 - t.5
- Orlicki M., Głosa do wyroku SN z dnia 10.04.2000 r., V CKN 13/2000, OSP 2000/12/187
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22.07.2005., III CZP 49/05, LEX nr 171747
- Postanowienie Sądu Najwyższego, 04.10.2001, I CZ 116/01, LEX nr 52578
- Postanowienie Sądu Najwyższego, 19.11.2001, I PZ 85/01, OSNP 2003/20/493
- Postanowienie Sądu Najwyższego, 20.05.2002, I PKN 502/01, OSNP-wkł. 2002/17/4
- Postawienie Sądu Najwyższego z dnia 10.12.2003, V CZ 127/03 OSNC 2005/1/12.
- Pyrzyńska A., 2006. Głosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2005 r., III CZP 42/04, OSP 2006/1/1 – t.1
- Radwański Z., 1986. *Prawo zobowiązań*, PWN Warszawa 1986
- Uchwała 7 sędziów Sądu Najwyższego- zasada prawna z dnia 25.04.2003, III CZP 8/03, OSNC 2004/1/1
- Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (tj. Dz. U. z 2007 r., nr 155, poz. 1095, z późn. zm.)

- Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo ruchu drogowego, Tj. Dz. U. z 2005 r. nr 108, poz. 908, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, Dz. U. nr 124., poz. 1152.
- Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej Dz. U. nr 124 poz. 1151, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r., Kodeks cywilny, Dz. U. nr 16 poz. 93, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 18 stycznia 1951 r. o dniach wolnych od pracy. (Dz. U. Nr 4 poz. 28, z późn. zm.)
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 14.03.1996, I ACr 62/96, OSA 1997/1/4.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi, I ACr 37/96, z dnia 28.02.1996, OSA 1996/9/43.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu, I ACa 1199/03, z dnia 30.12.2003, OSA 2005/5/22
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 06.06.2002, I ACa 1383/01, Wokanda 2003/9/36
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 06.02.2004, II CK 399/02, LEX nr 163981
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 09.10.2003, V CK 277/02, OSNC 2004/11/184.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12.12.2002, V CKN 1603/00 Lex nr 75350.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13.07.2005, I CK 832/04, Prawo bankowe 2006/3/8.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24.05.2005, V CK 655/04, lex nr 152449.
- Wyrok Sądu Najwyższego, I CK 744/04, z dnia 25.05.2005, LEX nr 152451.
- Wyrok Sądu Najwyższego, I CKN 974/00, z dnia 15.05.2001, LEX nr 52458.
- Wyrok Sądu Najwyższego, IV CKN 1858/00, z dnia 18.03.2003, LEX nr 78897.
- Wyrok Sądu Najwyższego, V CK 35/03, z dnia 10.12.2003, M.Prawn. 2006/3/149.
- Wyrok Sądu Najwyższego, V CK 412/02, z dnia 23.10.2003, M.Prawn. 2006/3/149.
- Wyrok Sądu Najwyższego, V CKN 247/00, z dnia 31.05.2001, LEX nr 52407.
- Wyrok Sądu Najwyższego, z dnia 29.03.2006, IV CK 411/05, Lex nr 179733.
- Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 07.05.2002 w sprawie Komisja Wspólnot Europejskich v. Królestwo Szwecji, C-478/99, Lex nr 111980.
- Zieliński T., 1994. Ubezpieczenia społeczne pracowników, Zarys systemu prawnego – część ogólna, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 1994
- Zoll F., 1998. Natura prawna wzorców umownych, Państwo i Prawo 1998/5/46

GENERAL CONDITIONS OF CONTAINING UNDERWRITING CONTRACTS

Abstract. The Article is showing the principle of shaping underwriting contracts, as the basic tool of the protection against effects of an accidents. Comprehending insurance and his structure were described. They referred to cases of compulsory providing with insuring personal, professional and economic activity. Forms, a scope and documentation of the underwriting contract were described. They showed that contents of the underwriting contract were being shaped above all in general conditions of insurance. Contents of underwriting contracts were given to analysis, with particular taking into consideration prohibited clauses. In this respect legal documents of the European Union, Polish legal documents and a European and domestic case law were used. In the article issues of unlawful practice of market and other forms of curbing the competition and limiting consumer laws were omitted.

Key words: insurance, underwriting contract, general conditions of insurance, prohibited covenants

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 22.12.2008